

Gemeente Breda

V&V

Bijlage 6 bij besluit
Z2018-004718-V1

Bouwhistorische deelontleding
Begijnenhuisje
Catharinastraat 77, Breda

Bouwhistorische deelontleding

Begijnenhuisje

Catharinastraat 77, Breda

© Veerman Bouwhistorie, 2015

In opdracht van

Stichting Het Begijnhof

Catharinastraat 45
4811 XE Breda

T 076 521 12 76

E info@begijnhofbreda.nl

Uitgevoerd door

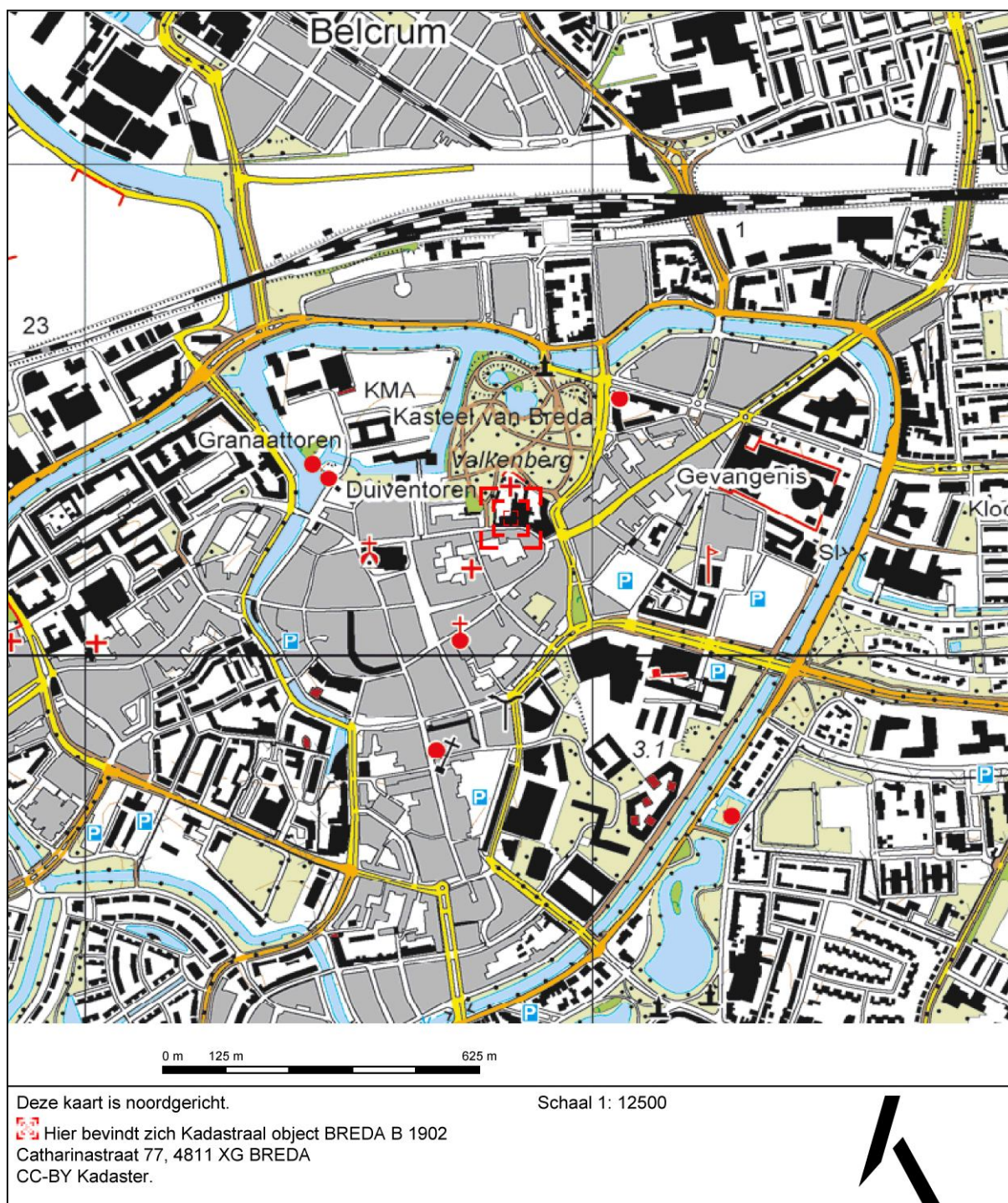

Noordsingel 244
3032 BM Rotterdam

T 06 249 330 62

E john@veermanbouwhistorie.nl

W veermanbouwhistorie.nl

De binnenstad van Breda met in het midden, rood omkaderd, de locatie van het Begijnhof. [Kadaster]

Voorwoord

Op het Bredase Begijnhof wordt momenteel onderzocht of de zuidvleugel van de oudste carré één of twee musea zou kunnen huisvesten. Daarbij gaat de aandacht uit naar begijnenhuisje (Catharinastraat) 77 en de Droogzolder. Deze bouwdelen maken deel uit van het rijksmonument.

In het kader van een haalbaarheidsonderzoek zijn schetsplannen gemaakt. De bouwhistorische, monumentale en cultuurhistorische aspecten die hier 'aangeraakt' worden, moeten in kaart worden gebracht. Bij de aanvraag voor een Omgevingsvergunning eist de gemeente Breda een bouwhistorisch onderzoek met waardenstelling.

Stichting Het Begijnhof gaf Veerman Bouwhistorie opdracht om het onderzoek uit te voeren en de verlangde rapportage op te stellen. Onderzoek en rapport hebben de vorm van een bouwhistorische deelontleding. Er wordt aangeknoopt bij een eerder door ondergetekende (2009, in dienst van Dröge Bureau voor Bouwhistorie) uitgevoerde bouwhistorische opname.

De zuidvleugel is intussen het best onderzochte bouwdeel van het Begijnhof, aangezien hier vanaf 2008 diverse bouwhistorische deelonderzoeken zijn uitgevoerd. Het onderstaande is toegesneden op de voorgelegde casus en biedt veel informatie, maar uiteraard geen volledige weergave van alle onderzoeksresultaten uit de voorbije jaren.

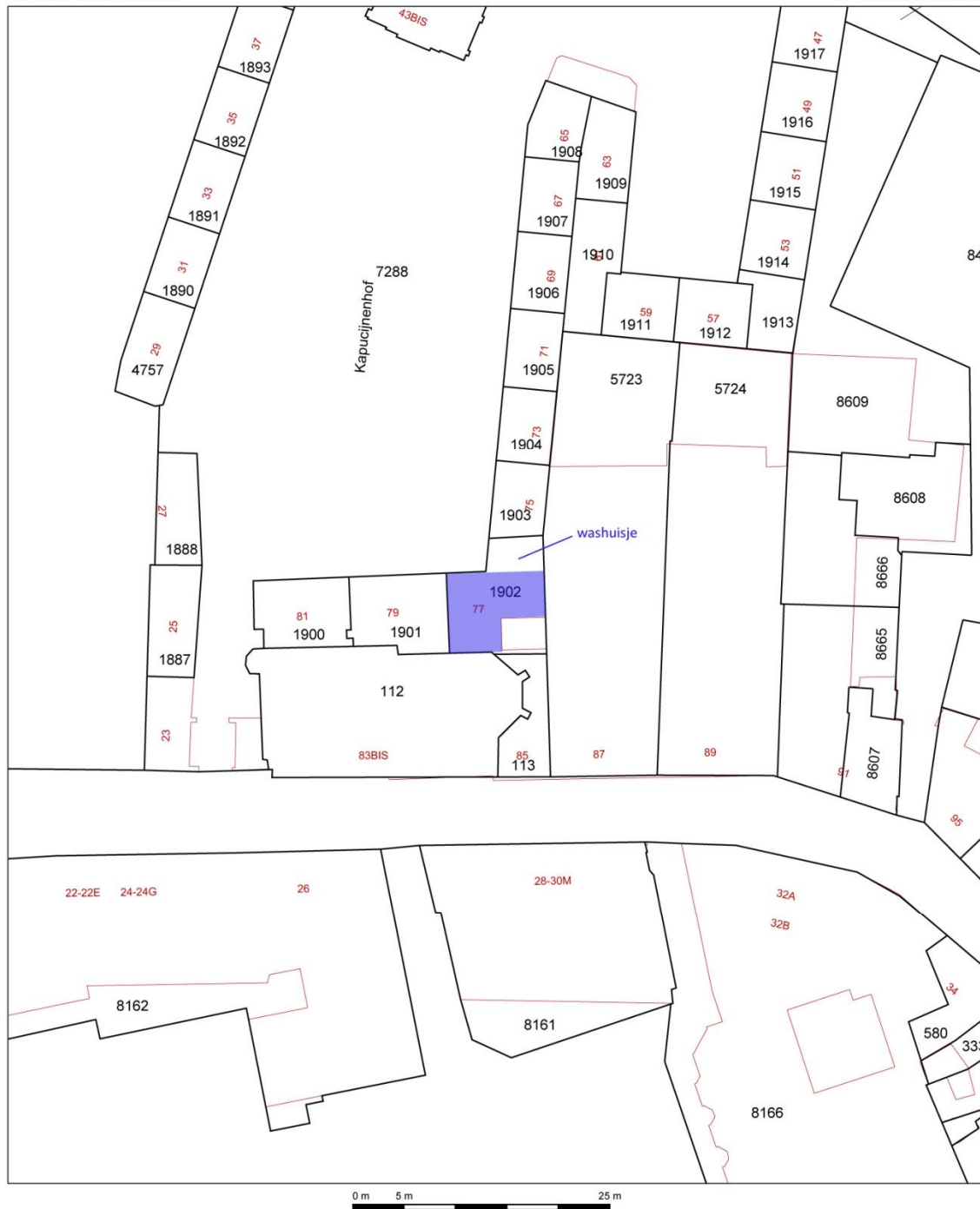
Bij onderzoek en rapportage zijn de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek gevolgd, maar omdat selectief wordt 'ingezoomd' wordt afgeweken van de standaardvorm die door de Richtlijnen worden voorgesteld. Afbeeldingen zijn van de hand van Veerman Bouwhistorie, tenzij anders vermeld.

Drs. J.W. Veerman

Rotterdam, juli 2015

Uittreksel Kadastrale Kaart

Uw referentie: 2778306

12345 25 Deze kaart is noordgericht Perceelnummer Huisnummer Vastgestelde kadastrale grens Voorlopige kadastrale grens Administratieve kadastrale grens Bebouwing Overige topografie Voor een eensluitend uittreksel, Apeldoorn, 8 juli 2015 De bewaarder van het kadaster en de openbare registers	Schaal 1:500 Kadastrale gemeente BRED A Sectie B Perceel 1902 Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend. De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankenrecht.	
--	--	---

Actuele kadastrale kaart van het zuidelijke gedeelte van het Begijnhof. Blauw ingekleurd is het begijnenhuisje 77.
[Kadaster / Veerman Bouwhistorie]

1 Inleiding

Het begijnenhuisje nr. 77 (zie de voorplaat van dit rapport) ligt in de zuidoostelijke hoek van de oudste carré van het Begijnhof. Het is ingeklemd tussen het aan de westzijde gelegen nr.79 en het zogenaamde washuisje – nu fietsenberging – aan de noordkant. Het huisje 77 bevat een kelder onder de links gesitueerde opkamer, alsmede een begane grond en het ligt onder een over de genoemde buurpandjes doorlopend L-vormig dak. Rechtsachter is het huisje met een tweelaags volume uitgebouwd. Linksachter, zuidoostzijde, bevindt zich een binnenplaatsje. Door de ingebouwde vorm is er voor en achter sprake van slechts beperkte gevels.

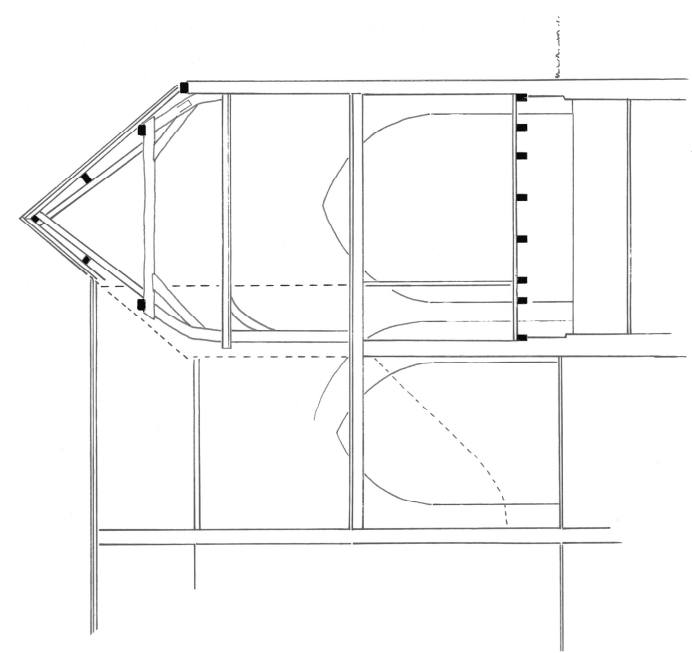
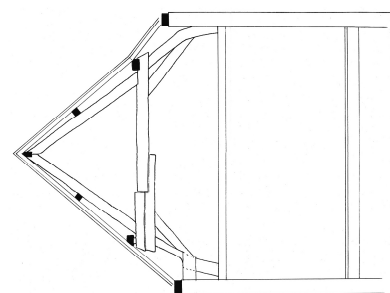
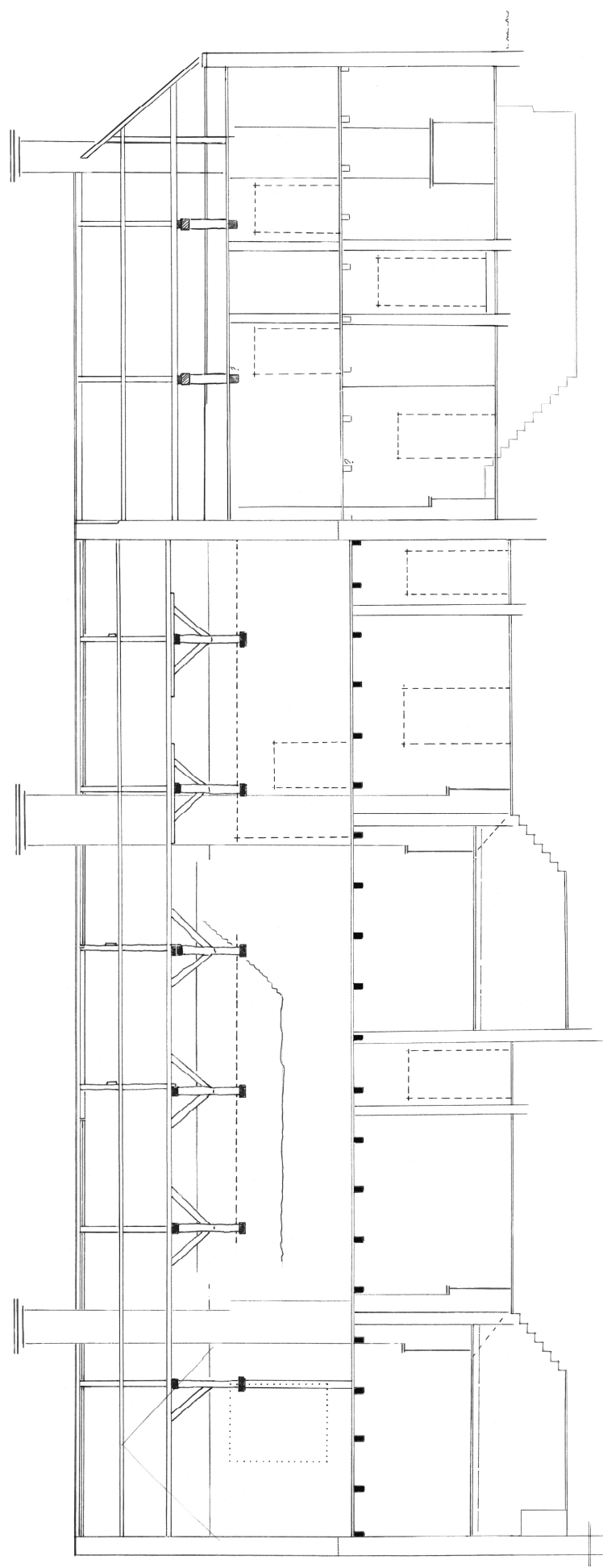
Zoals in de volgende hoofdstukken wordt uitgewerkt, zijn in het 19de-eeuws ogende bouwdeel aanmerkelijk oudere gebouwen (met andersoortige functies) opgenomen. Door uniformerende renovaties in het meer recente verleden valt dit in eerste instantie nauwelijks op, maar bij gericht kijken zijn belangrijke bouwsporen te vinden.

Constructies

Het casco van het pand bevat onderdelen met zeer verschillende ontstaanstijden, tussen de 15de en 20ste eeuw. De aard en geschiedenis van de muren komt in een volgend hoofdstuk aan de orde. De zoldervloer, bestaande uit 19de-eeuwse dikke delen met losse veren, is gelegd op ten dele hergebruikte balken uit uiteenlopende perioden.

De kap boven de Droogzolder bevat zes gebinten, heeft geen strijkspanten en telt derhalve zeven vakken. De gebinten zijn opgebouwd uit traditionele schaarspanten beneden en driehoekspanten daarop. In de langsrichting van het dak liggen zowel flieringen (op de spant-dekbalken) als gordingen. Het hout stamt uit diverse perioden, waarbij in elk geval de 16de, 19de en 20ste eeuw goed herkenbaar zijn. De opzet van de kap stamt uit de 16de eeuw en in de 19de eeuw is het geheel een meter omhoog gegaan. Afgezien van nieuwe trekbalken is er in de 19de eeuw vrij beperkt gerenoveerd. Dat bleek omstreeks 1975 wel nodig: bijna de volledige dakhuid is vernieuwd. Oude kapsporen zien we alleen nog linksachter en verder heel incidenteel. Verder zijn stukken van flieringen en (nok)gordingen vervangen en hier en daar een onderdeel van een bovenjuk.

De kapconstructie wordt in deze rapportage verder niet behandeld. Vastgesteld is dat het om een hoogmonumentaal aspect van het pand gaat, voor zover het elementen van de 16de tot en met de 19de eeuw betreft.

Begijnhof Breda
Zuidvleugel / Droogzolder

Langsdoorsnede vanuit het noorden
Dwarsdoorsneden

2 Geschiedenis

Middeleeuwse voorgeschiedenis

De Catharinastraat stamt uit de hoge middeleeuwen. De straat vormde aan de noordkant van de stad de verbinding tussen de weg naar 's-Hertogenbosch (Boschstraat – St. Janstraat) en het domein van de Heren van Breda met onder meer het kasteel. Het lijkt er sterk op dat de bebouwing aan de Catharinastraat tot begin 15de eeuw een kleinschalig karakter had. Nadien veranderde de status van de straat en daarmee de bebouwing. Een belangrijke oorzaak hiervan was de komst van de Nassaus naar Breda; Engelbrecht I was door zijn huwelijk (1403) met erfdochter Johanna van Polanen de eerste Bredase Heer uit dat geslacht.

Johanna had de wens dat nabij het kasteel een klooster gesticht werd. Hiervoor werd een reeks percelen, grenzend aan het heerlijk domein, onteigend. Ter plaatse van drie huisjes werd een kapel gebouwd, waarvan de zuidgevel aan de straat grensde. Ten noorden en ten oosten van de kapel begon men bij het klooster behorende bouwdelen op te trekken. Dit alles speelde zich af in het tweede kwart van de 15de eeuw. Toen Vrouwe Johanna overleed in 1445 waren de kapel gewijd (aan St. Wendelinus) en enkele aangrenzende gebouwen gerealiseerd, maar het complex lijkt niet te zijn voltooid en een klooster is er nooit gevestigd. Overigens is niet duidelijk welke orde hier had moeten komen; daarnaar verrichten we nog onderzoek.

De vleugel ten noorden van en evenwijdig aan de kapel werd vervolgens enige tijd gebruikt als woonruimte. Een bericht uit 1490 wijst hierop. Ook van de andere bouwdelen kan worden aangenomen dat zij werden benut; de stad groeide immers en juist aan (bak)stenen gebouwen zal behoefte hebben bestaan. Dat het onroerend goed in handen bleef van de Heren, blijkt uit het feit dat Hendrik III het in 1531 kon weggeven.

De verplaatsing van het Begijnhof

Het Bredase Begijnhof was sinds op zijn laatst 1267 gevestigd ten zuidoosten van het kasteel. Het lag tegen het kasteelterrein aan en maakte in ruimtelijke zin deel uit van het oude domein, ofschoon de begijnen de grond in het genoemde jaar in eigendom hadden gekregen. Heer Hendrik III waande zich een renaissancevorst en zag dat graag uitgedrukt in zijn gebouwen, tuinen en in een bijdetijdse stad met nieuwe vestingwerken. Voor een vergroting van het kasteel lag het Be-

gijnhof in de weg. De begijnengemeenschap ontving van de Heer het verzoek om te verhuizen; het Begijnhof hoefde alleen wat op te schuiven.

Na enkele jaren onderhandelen – hoewel we weinig zicht hebben op die schermutselingen van tussen 1527 en 1531, is bekend dat een paar voorstellen zijn afgewimpeld – stemden de begijnen in: het Begijnhof zou worden verplaatst naar de locatie van het opgegeven klooster. Die nieuwe plek lag zo’n 150 meter oostelijker. De begijnen ‘mochten’ bouwmaterialen meenemen en hergebruiken. Dat was voor beide partijen gunstig, want het begijnhof was net uitgebreid met nieuwe huizen en een gerenoveerde kapel en voor de Heer zal het een versnelde afbraak hebben betekend. In 1535 vond de daadwerkelijke verhuizing plaats.

Het nieuwe Begijnhof strekte zich uit van de aan Sinte Catharina herwijde kapel tot aan de stadsmuur, die uit het midden van de 14de eeuw stamde. Links en rechts werd het complex begrensd door rijen met nieuwe huisjes, die aaneengesloten waren en onder een doorgaand dak lagen. Het is allerm minst zeker of gebouwen die bestonden ten westen van de kapel – er door een steeg van gescheiden – meteen tot het Begijnhof gingen behoren. Het lijkt erop dat tegen de stadsmuur ook woningen werden gebouwd. De oude vleugel achter de kapel ging vermoedelijk dienst doen als gemeenschappelijk gebouw en/of infirmerie, verzorgingshuis.

Door recent onderzoek (1990, 2008) is vast komen te staan dat de kloostervleugel achter de kapel doorliep tot in de gebouwen die de oostvleugel vormden. De overgang werd gevormd door een met een spitsboog gesloten opening van ruim 3 m breed en 4,5 m hoog. De gebouwen aan de oostzijde werden in een ander complex opgenomen, nu ter plaatse van Catharinastraat 87.¹ De boogopening werd dichtgemetseld.

1590-1648

In de Tachtigjarige Oorlog was Breda beurtelings in handen van de Spaanse koningen (1568-1577, 1581-1590, 1625-1637) en van de opstandelingen of Staatsen (157-1581, 1590-1625, 1637 en verder). De herovering van de stad door de opstandelingen, vertegenwoordigd door prins Maurits van Nassau, bracht voor de begijnen een belangrijke verandering met zich mee. De Wendelinus- en Catharinakapel werd afgenomen en ter beschikking gesteld aan een protestantse geloofsgroepering, de Waalse gemeente.² Hoe de begijnen hun kapel verlieten is niet overgeleverd. Het ligt voor de hand dat zij hun gemeenschapshuis als bedehuis gingen gebruiken. Tussen 1625 en 1637 konden zij weer kerken in de Wendelinus- en Catharinakapel³, maar daarna was het over. Dat bleek eens te meer in 1648 toen de kaarten op politiek en religieus gebied geschud waren.

Was er door de onrustige tijden voordien misschien nog hoop op een terugkeer naar de oude kapel, na de Vrede van Munster zullen de begijnen zich ermee hebben verzoend dat hun tijdelijke onderkomen in de zuidvleugel permanent zou worden. Er zijn documenten overgeleverd uit het midden van de 17de eeuw waaruit blijkt dat meerdere begijnen privégeld doneerden voor de aankleding van het kapelinterieur.⁴

Sporen aan de binnenzijde van de oostelijke kopgevel ter hoogte van de Droogzolder wijzen op een verblijfsruimte boven de kapel. De tegenwoordige zoldervloer ligt ongeveer een meter lager dan de eerder vloer. Precies boven de littekens in het muurwerk die het restant zijn van de oude balklaag tekent zich in het midden een stookplaatsje met een rookkanaal af.⁵ Indien het waar is dat de gemeenschapsruimte geofferd werd aan de kapel, dan zal men daarvoor een nieuwe plek hebben gezocht, hogerop. Hetzelfde gaat op voor een infirmerie. Enerzijds is een zo hoog gelegen etage voor zieken en bejaarden niet optimaal, anderzijds is het de vraag of er veel keuze was.

Meerdere bouwactiviteiten in de 17de eeuw hingen samen met juist collectieve gebouwen. Meteen aan het begin van het Spaans-katholieke 'Interregnum' 1625-1637 werd de twist uitgevochten met de Kapucijnen en bouwden de Begijnen in de noordoosthoek van hun hof een nieuw Groothuis. Het tegenwoordig grootste Begijnenhuis, thans nr. 27, werd in dezelfde periode verbouwd. Van twee gedateerde grenen balken is de jongste in 1631 uit zijn Zweedse bos gekomen. De laatste verbouwing kan te maken hebben met het opheffen van het Grauwzusterconvent elders in de Catharinastraat, waarna het begijnhof middelen kreeg bestemd om een handvol jonge zusters op te nemen. In hoeverre dergelijke herverdelingen in tijd en oorzaken samen hangen wordt nog onderzocht.

De schuilkapel

De begijnenkapel was niet vanaf de straat zichtbaar, dus de ongeschreven bepaling dat een geëdoogd rooms-katholiek bedehuis niet als zodanig herkenbaar mocht zijn, woog niet zo zwaar. Doordat het gebouw met heel andere doelen was gebouwd en verbouwd zal het bovendien niet nodig zijn geweest om een kerkelijke uitstraling 'alsnog' af te zwakken. Het 'portret' dat Sluijters tussen 1836 en 1838 van het gebouw maakte – al kan het in de voorafgaande twee eeuwen al eens zijn gemoderniseerd – laat een sobere voorgevel zien. Die is zo neutraal dat er allerhande functies achter zouden kunnen liggen.⁶ De vormgeving van de gevel wijst, met de fijne roedenverdeling en het vele glas in de hoge vensters overigens eerder op ontstaan in de 18de eeuw dan in de 17de eeuw.

Rond het begin van de 18de eeuw is de kapel gemoderniseerd. In deze periode kwam er namelijk weer een aantal substantiële schenkingen los ten behoeve van de inrichting en aankleding. In 1713 werd er een nieuw orgel geïnstalleerd.⁷

Bij het bouwhistorisch onderzoek kwam in de oostelijke muur, waarin de 15de-eeuwse spitsboogopening was weggewerkt, een nis aan het licht. Hij bevond zich achter een halfsteens klampmuur die er in de 19de eeuw was voorgezet om de binnenruimte haakse hoeken te geven. Het gaat althans over de linkerhelft van de nis. Omdat de oostmuur van origine niet haaks op de zijmuren aansloot, maar iets noordwest-zuidoost wegliep was de nis er half ingehakt en half tegen gezet; de ingehakte noordelijke of in aanzicht linkerhelft is behouden.

Het kan niet anders, of dit is de nis waarin een monumentaal altaar geplaatst was. In de eerste plaats bevindt de nis zich in de oostelijke korte wand van het gebouw. In de tweede plaats zijn

er, zeker in de voormalige zuidelijke Nederlanden nog talloze voorbeelden te vinden van barokke altaren die met hun hoge opbouwen in een nis zijn geplaatst. Dat de top van de boog zich laat reconstrueren als een zogeheten spiegelboog, met een gebogen middenstuk dat door holle gedeelten wordt geflankeerd, leidt tot de vaststelling dat we de vervaardiging ervan in de latere 17de eeuw of de eerste helft van de 18de eeuw moeten zoeken.

Begrenzende muren

De plaats waar de kapelruimte aan de andere korte kant werd begrensd is bekend. Gebleken is (in 2011) dat de zuidvleugel restanten van een tweede spitsboogopening bevat. Deze resten zijn opgenomen in de wand die de tegenwoordige begijnenhuisjes 79 en 81 scheidt. Hoewel de voorgevel van de vleugel is geëgaliseerd rond 1840 – waarover straks meer – zijn er voldoende aanwijzingen voor de veronderstelling dat de scheidende muur er sinds eeuwen is. Het genoemde gebouwenportret van Sluijters toont zonneklaar dat rechts (ter plaatse van 81) een andersoortig gebouwtje aansloot op de schuilkapel. Binnen wordt dat vooral door de constructies bevestigd. De kapconstructie bevat eikenhout dat in de jaren 1580 werd verwerkt.⁸ Dit dak is weliswaar later aangepast; het heeft niets te maken met het evenzeer in de kern zeer oude dak van de huidige Droogzolder, vroeger van de kapel.

De tegenwoordige huisjes 77 en 79 zijn tegen de Waalse Kerk aangebouwd. Dit weerspiegelt echter niet de oorspronkelijke situatie, waarbij tussen kapel en zuidvleugel enkele meters waren uitgespaard.⁹ Middenin die huisjes staat de oorspronkelijke bouwmuur, zo is door middel van onderzoek vastgesteld.¹⁰ Op die muur is in tweede instantie een strook van circa een meter hoog gemetseld en in derde instantie nog één. Aan de afnemende dikte van de muur en de maten en samenstelling van de bakstenen is te zien dat de drie zones gedateerd moeten worden in periodes die ruim uit elkaar liggen.

De voormuur van de huisjes is in zijn geheel 19de-eeuws, tot en met de kelderbak van huisje 77.¹¹ Desondanks is bij de aansluiting met de oostmuur vastgesteld dat ook in de oude situatie op dezelfde plek een hoek c.q. een haakse aansluiting bestond. De voorgevel is op dezelfde lijn gebleven. Was dat niet het geval, dan zou de oude kapconstructie niet kunnen zijn hergebruikt.¹²

Functioneren tot de 19de eeuw

Er is weinig bekend over de wijze waarop de kapel gedurende de 18de eeuw functioneerde. We hebben besproken dat er aan het begin van de eeuw geld aan het orgel en het interieur werd besteed. Het is in het geheel niet uitgesloten dat er veel meer mensen dan alleen begijnen kerken. Vanaf het aantreden van Nicolaas van Milst (1690-1706) was er immers een pastoor op het hof. In dat geval zou gedacht kunnen worden aan een galerij waarop de begijnen buiten het zicht van de ‘parochianen’ de mis konden bijwonen.¹³

Bouwpastoor Van Zon (1825-1859)

Willem van Zon was een ambitieuze pastoor die niet alleen grootscheeps wilde renoveren en uitbreiden, maar daarvoor ook nog eens de middelen meebracht. De eerste klus die hij aanpakte na zijn installatie op het Begijnhof was de bouw van een nieuw poortgebouw in classicistische architectuurtaal. Dit verbeterde in elk geval het gezicht van het Begijnhof aan de Catharinastraat. Er was in de ogen van de jonge pastoor nog veel meer mis aan de gebouwen van het Begijnhof, zowel in bouwkundige als esthetische zin (en prestige). Van Zon schrijft hierover in het *Liber Memorialis*, het herinneringsboek dat hij begon en dat door opvolgende pastoors is voortgezet. Wat uit de teksten vooral naar voren komt, is wat er nieuw werd gemaakt – niet zozeer wat Van Zon aantrof en verwijderde.

Na de poort was de schuilkapel aan de beurt. In 1838 kwam een geheel nieuwe, vrijstaande St.-Catharinakerk, aan de andere kant van het centrale bleekveld, gereed. Het gedeelte van de zuidvleugel waarin men zo'n tweeënhalve eeuw kerkte was vacant. Nu beschikken we over veel bestekken uit Van Zons tijd die een blik geven op allerhande bouwwerkzaamheden, maar de transformatie van de zuidvleugel zit er niet bij. Toch kan met zekerheid worden gesteld dat daarmee niet lang gewacht werd. In 1842 werd namelijk een washuisje ingericht tussen de huidige begijnenhuisjes 77 en 75, dus aan het zuidelijke uiteinde van de 16de-eeuwse oostvleugel. Het kan nauwelijks anders of nummers 77 en 79 kwamen in dezelfde fase aan de beurt. We stellen daarvoor dan ook de datering 'omstreeks 1840' voor.

Bouwkundige aspecten en detaillering van het binnenwerk zijn hiermee verenigbaar: in de vleugel werden naast huisje 81 twee woningen gerealiseerd. Hierbij wordt opgemerkt dat er tegen het eind van diezelfde eeuw een aanzienlijke renovatie aan de orde moet zijn geweest (pastoors Verdaasdonk en/of Van de Corput). Pastoor Van Zons andere, haast zonder uitzondering ingrijpende bouwprojecten komen hier niet aan de orde; die vergen een ander boekje.

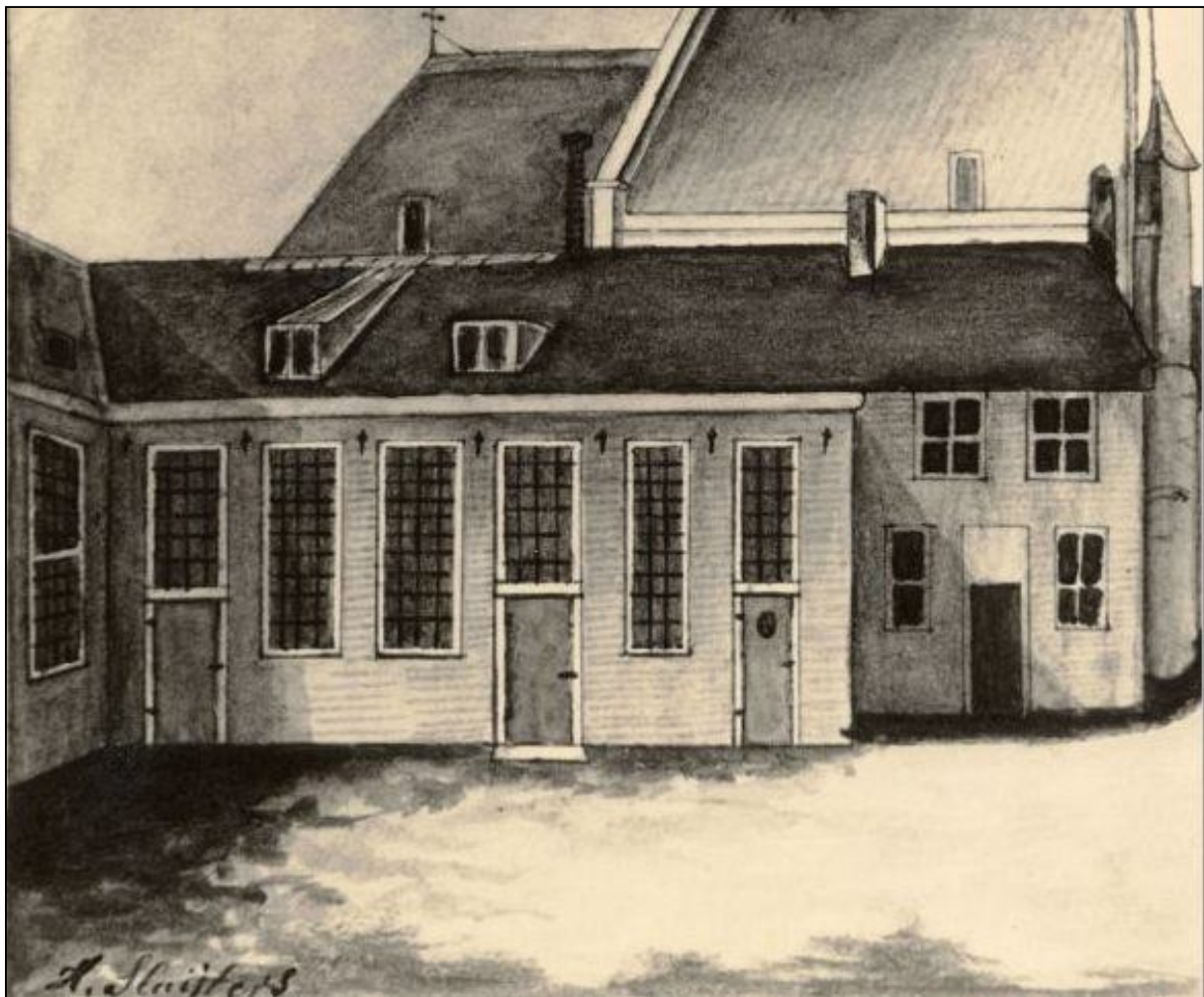
Nieuwe context

Het begijnhof kende tussen het midden van de 19de en het begin van de 20ste eeuw een bloeitijd. Het intensieve gebruik van de woningen zal de nodige zorg voor de gebouwen met zich hebben meegebracht; periodiek onderhoud en een likje verf. Het tijt keerde en na het midden van de vorige eeuw begonnen de bezettingsgraad en de financiën tot zorgen te leiden; de begijnengemeenschap begon letterlijk uit te sterven. In 1965 kwam er een bestuur waarin naast de pastoor en de meesteres burgers zitting hadden, hetgeen met een statutenwijziging in 1969 werd geformaliseerd. Architect Oomens kreeg opdracht om een algehele renovatie voor te bereiden. Intussen werden woningen verhuurd aan particuliere, niet zelden commerciële partijen én werd het Begijnhof op de lijst van rijksmonumenten geplaatst (1966).¹⁴

Stukje bij beetje namen architect en aannemers in de jaren zeventig de gebouwen onder handen. Volgens de verslagen van de bouwvergaderingen renoveerde men in 1975 de zuidvleugel.¹⁵ Het grijs met wit van het schilderwerk, de keukenblokjes, douche- en toiletruimtes, het spuitcement op de wanden en het vurenhout op zolder getuigen in menig huisje van deze res-

tauratiegolf. De huisjes 77 en 79 vormen geen uitzondering. Daarin zijn wel stucplafonds aangebracht, die in andere, meer 'gewone' huisjes niet te vinden zijn.

Bij begijnenhuisje 77 is in de zeventiger jaren de indeling aangepast. Voordat kan worden gezegd waar en hoe dat precies gebeurde moet met iets meer belangstelling naar de tekeningen uit de periode worden gekeken, dan men wellicht zou verwachten. Hierop gaat het volgende hoofdstuk in.

Nadat in 1836 zeker was dat de schuilkerk of -kapel door een nieuwe volop zichtbare Catharinakerk zou worden vervangen maakte A. Sluifers gebouwportretten.

Hij gaf zowel de nauwelijks als zodanig herkenbare schuilkerk weer als de classicistische 'echte' kerk die in 1838 gereed kwam. Hier afgebeeld de te verlaten kerk met rechts het zogeheten meesteressenhuisje (nu nr. 81) en op de achtergrond de oude Wendelinuskapel, thans nog altijd Waalse Kerk. (Stadsarchief Breda)

3 Analyse: bestaand 1967 – nieuw 1980

De hoofdropzet was voor 1975 reeds zoals we hem nu nog kennen. Rechts een gang, vanaf de voordeur loodrecht naar achter tot een deur. Deze deur gaf toegang tot de keuken met verdiepingstrap, welke ruimte feitelijk achter het oorspronkelijke bouwlichaam ligt. Rechts van de gang bevond zich achteraan een deur naar een wc. Let wel: de gang was een kleine meter dieper dan tegenwoordig (voorbij de huidige drempel c.q. optrede) en de wc bevond zich dus verder naar achter. Links van de gang was een deur naar de geschakelde benedenkamers. Die deur is in 1975 op zijn plaats gebleven.

In de achterwand van het rechtse van de twee vertrekken ('woonkamer') was een brede opening aangebracht naar – zo suggereert de maat op de tekening 'bestaand' – een bedstede. Tegenwoordig is daar nog een dubbele deur te vinden naar iets dat feitelijk achter de oorspronkelijke achtermuur ligt: nu een kastruimte die ondieper is dan de vm. bedstede, omdat hij middendoor is verdeeld zodat ook de keuken een kast heeft. Beter kijken leert dat de vm. bedstede ook versmald is (de tekening 'nieuw' toont subtiel een verdunning van de wand ter plaatse van de insnoering). De kelderentree, linksvoor, en het trapje naar de opkamer bleven op hun plek.

De linkse kamer, de opkamer die als 'voorkamer' staat aangeduid kent nog de indeling van voor 1967. Aan de voorzijde is over de gehele breedte – omdat er door het washuisje geen venster is – met een dunne wand een afscheiding gecreëerd. Rechtsvoor bevindt zich aan gene zijde de keldertrap. In het midden was een bedstede te vinden, terwijl linksvoor een vierkante inloopkast was. De vm. bedstede en de kleinere kast zijn samengetrokken tot doucheruimte. De bedstede-ingang is dichtgetimmerd, maar als zodanig herkenbaar gebleven. De stookplaatsen in beide voorkamers zijn gebleven. Er is ook in situ weinig reden om grote aanpassingen te veronderstellen.

In de keuken, gesitueerd in de aanbouw tegen de eigenlijke zuidvleugel en doorlopend tot op de noordgevel van het koor van de Waalse Kerk, is meer aangepast. De bedstede van de rechtse voorkamer was eigenlijk een inbouw in deze keuken, stak daar een eind in. Rechts ervan, tussen bedstede en keukentree, was een nis van een vierkante meter over die net een gootsteentje kon herbergen. Een stookplaats zoekt men op de begane-grondtekening 'bestaand' tevergeefs. De bijbehorende tekening van de verdieping laat zien dat er boven het aanrechtje

een rookkanaal was, dus zal in die kleine nis ook nog eens een fornuis gestaan hebben. In de wand links zijn een deur en daarachter een venster gesitueerd. Zij bleven op hun plek en bieden nog altijd toegang tot respectievelijk zicht op een buitenruimte, een plaatsje van ruim vier bij drie meter. Tussen de genoemde deur en bedstede-inbouw was ruimte voor een ondiepe vaste kast.

In de keukenruimte bevond zich rechts achterin een trap met kwart naar de verdieping. Deze begon evenwijdig aan de achterwand en draaide langs de rechterwand naar voren. Bij de renovatie in het midden van de jaren zeventig zijn de trap en het aanrecht min of meer van plek verwisseld. De trap werd samen met de genoemde vaste rug-aan-rug-kasten in een betimmering ter plaatse van de voormalige bedstede opgenomen. Een nieuw keukenblok kwam tegen de achterwand te staan.

Vroege planwijziging

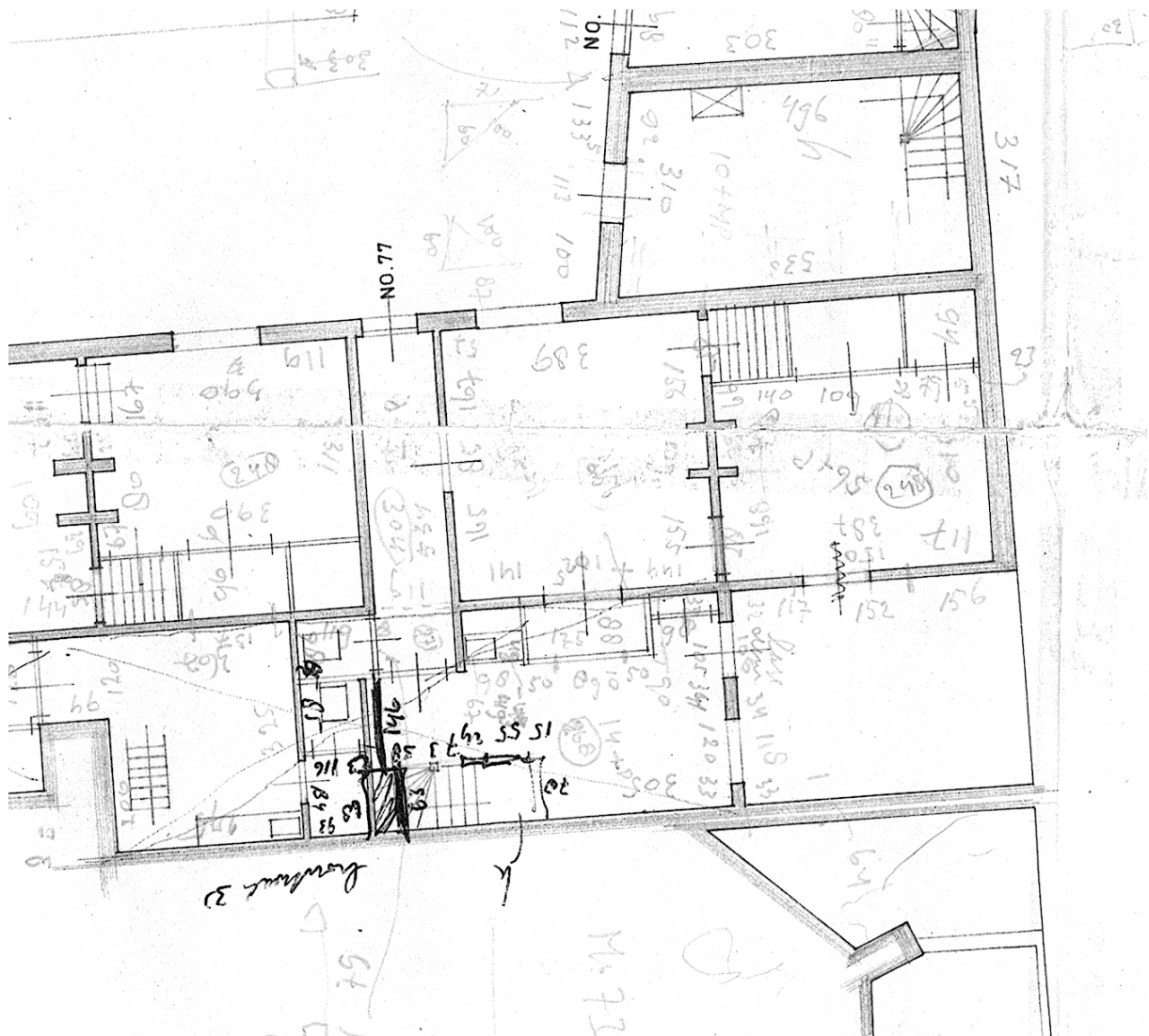
In eerste instantie, eind zestiger jaren, was architect Oomen een iets andere invulling van de plattegrond van plan. De voorkamers zouden grotendeels ongewijzigd blijven. De bedstede in de rechtse kamer verviel; de toegang zou verdwijnen. De bedstede in de opkamer moest eenvoudig een kast worden. De gang zou wel worden ingekort, zoals de tegenwoordige situatie is. Althans: de deur werd een meter naar voren geplaatst. Men was van plan een tweede helft van de keuken af te scheiden, doorlopend tot de kerkgevel. Rechts van dat extra gedeelte kwamen dan een douche en een wc. De keuken werd bereikt via een nieuwe deur in de nieuwe linker gangwand. Tegen de voorwand kreeg die keuken een rianter aanrecht met fornuis. Op de tekening zoeken we de trap naar de verdieping tevergeefs.

Waarom ging dit plan – zeker waar het de achterste ruimten betreft – op de schop?

Er is een tekening bewaard van de bestaande toestand waarop talloze in het werk genomen maten staan genoteerd. Wat hier tevens op werd neergepend was ... de steunbeer rechts van de oude trap. Kennelijk had men die over het hoofd gezien. Die stond waar de wc, c.q. de toegang daarvan moest komen. Geconstateerd werd dat die niet weg kon.¹⁶ Hoe verder de planvorming ging, weten we niet, maar we zien wel dat het ontwerp omgegooid moest worden. De wc bleef waar hij al was. De bedstede en kast in de opkamer moesten natte cel worden.

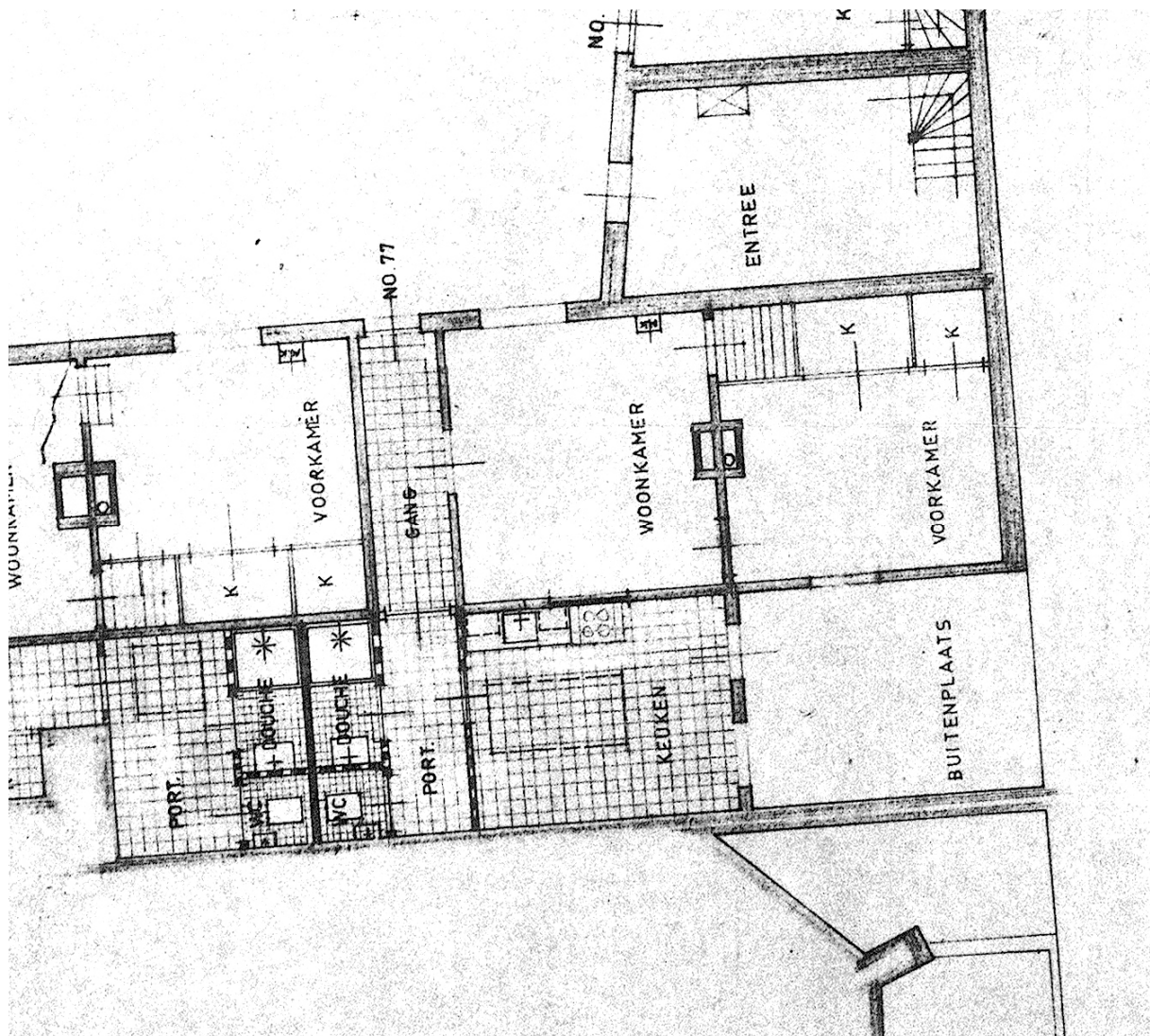
Belangrijkste conclusies

In de voorgangen is de oude structuur gehandhaafd; deuren, toegangen van kelder en opkamer, stookplaatsen, vensters bleven op hun plek. De toegang, dus kozijn plus deuren, van de bedstede in de rechtse kamer is aangepast. In de opkamer vooraan is de bedstedewand grotendeels authentiek. De dichtzetting en andere aanpassingen zijn herkenbaar. De keuken heeft alleen als omtrek nog zijn oude karakteristiek.

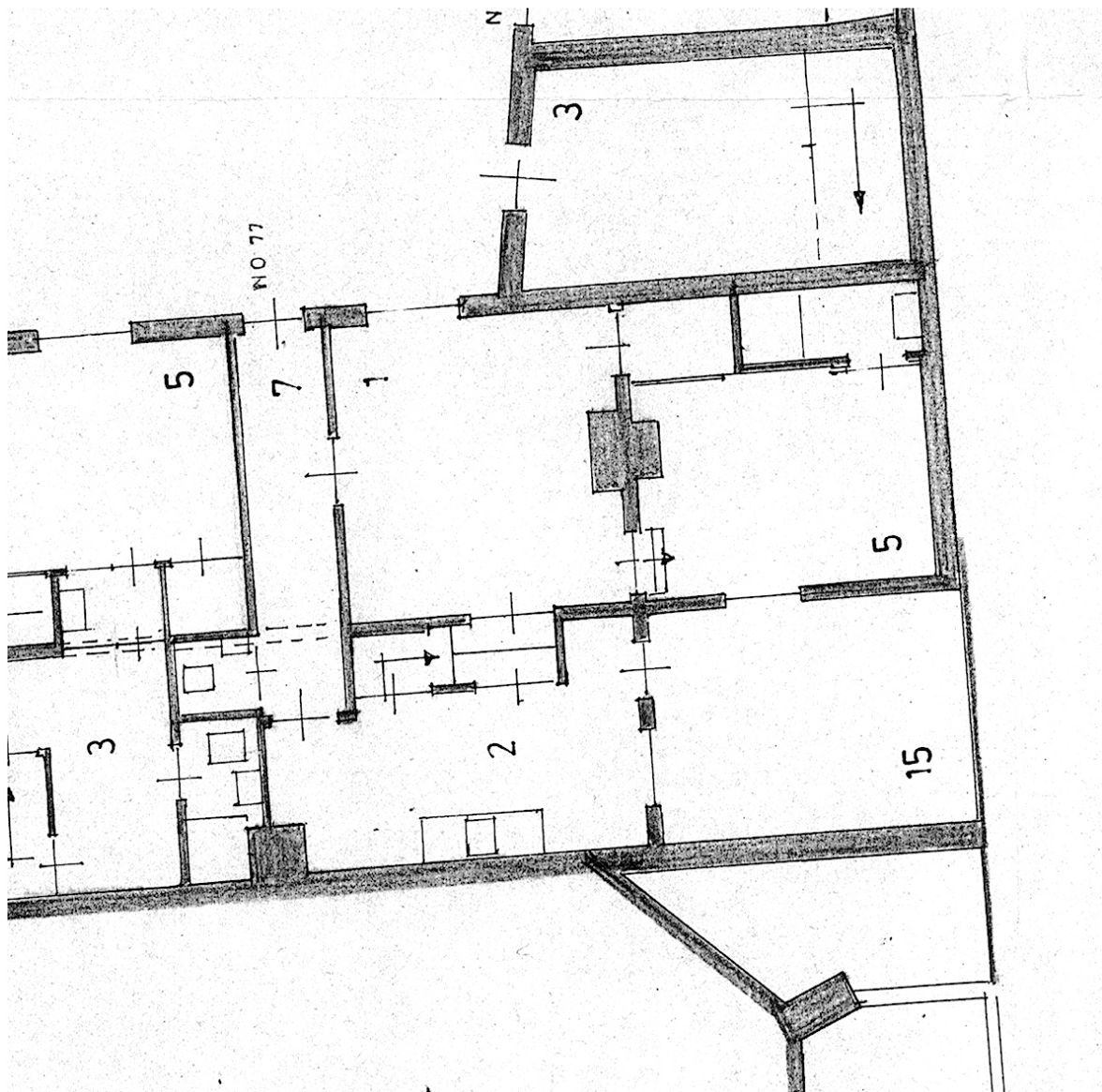

Bestaande toestand in 1967. Eerst was men kennelijk uitgegaan van voorhanden tekeningen. Toen Oomen zijn mannen met de duimstok het 'veld' in stuurde, bleken er al gauw allerlei kleinigheden en maatafwijkingen te bestaan. Een nogal belangrijk voorbeeld is de steunbeer rechts achterin de keuken die de geplande 'routing' in de war schopte.

(Architectenbureau Oomen, Begijnhofarchief, het noorden en daarmee de voorgevel boven)

Het aanvankelijke plan, van circa 1967. De *bestaande toestand* was kennelijk nog niet de werkelijke toestand.

De revisietekening van rond 1981: 'uitgevoerd', maar gezien het zoldertrapje ook niet geheel correct getekend.

Plattegrond van de zuidoosthoek van de oude carré, op begane grondniveau. Lichtgeel is het huisje 77, groen is de fietsenstalling of het voormalige washuisje. Grijs ingevuld is het binnenplaatsje.

De nummers corresponderen met de tekst en foto's hierna. [Oomen / Veerman]

4 Waarnemingen en interpretaties

Hieronder komt een aantal nieuwe waarnemingen aan de orde. Een gedeelte van de beschreven vondsten en interpretaties stamt uit 2009.¹⁷ Niet alleen omwille van de volledigheid, maar ook omdat de combinatie van waarnemingen en ideeën tot nieuwe inzichten leiden, zetten we de observaties bondig op een rij. Tekst en beeld zijn complementair; de nummering volgt die van het hiernaast getoonde schema en correspondeert met hierna afgedrukte foto's.

1. Binnen huisje 75 bleek de hoek tussen achtermuur en rechtermuur (tevens scheiding fietsenstalling) niet haaks, maar in de hoek een verdikking te bevatten. Toen hiervan een gedeelte door middel van ontpleisteren in het zicht was gebracht, werd geconstateerd dat in de achtermuur metselwerk was behouden dat ouder was dan dat van de rechtermuur. Aangezien de rechtermuur van rond 1535 lijkt te stammen, moet de achtermuur ouder zijn – 15de-eeuws? Het laatste is een opmerkelijk idee, omdat de 'kloostermuur' wegloopt ten opzichte van de achterrooilijn van de Begijnenhuisjes. Bij archeologisch onderzoek is immers de fundering van een pijler onder de huidige keldervloer van huisje 75 aangewezen.
2. Aan de zijde van de fietsenstalling (tegen het midden van de 19de eeuw gebouwd als washuisje) is de andere kant van de hier als [1] aangeduide murenaansluiting bekeken. De bij de trap van 75 geuite veronderstellingen konden bij de trap van de fietsenstalling, naar de Droogzolder, gestaafd worden. Duidelijk werd, dat het oudere metselwerk van de bogenmuur omgezet behouden is en nog circa 85 cm doorliep in de muur die huisje en fietsenstalling scheidt. Vervolgens eindigt het metselwerk rommelig en sluit later werk aan. We hebben hiermee nog geen hoek van zoiets als een steunbeer in het zicht gehad. Dit is voor de bouwgeschiedenis van klooster & Begijnhof een uiterst belangrijke hoek.
3. De belangrijkste reden om indertijd een deelontleding uit te voeren, was het vinden van de achterkant (de westzijde) van de bogen die sinds 1990 aan de zijde van Catharinastraat 87 zichtbaar zijn. De noordelijkste van de twee was eenvoudig te vinden. De middeleeuwse opening is al vrij vroeg opgevuld, waarbij de vulling in het wandvlak geëgaliseerd is. De binnenzijde van de eigenlijke boog, bestaand uit haaks op de boog ingemetselde grote bakstenen, bevat een kalkafwerking. Dit toont aan dat de dagkant zichtbaar is geweest. Maar of de boog ooit open was, dan wel steeds een nis is geweest is hieruit niet af te leiden. Naderhand is een gedeelte van de boog door uitsparing in de nieuwe pleisterlaag zichtbaar gebleven.

4. De top en de rechterdagkant van de bij [3] al genoemde boog werden eveneens opgezocht. Boven de zoldervloer was de muur dermate verstoord, dat een top van de boog niet gevonden werd. De rechterdagkant kwam wel gedeeltelijk aan het licht. Eigenlijk interessanter was de aansluiting van de rechtermuur van de fietsenstalling op de achter- of bogenmuur. Hier kwam van achter de jaren-zeventigpleister een homogene muur tevoorschijn in oranje- of zachte handvormsteen, opgetrokken in kruisverband. De muur stond direct, ogenschijnlijk 'koud', tegen de laatmiddeleeuwse bogenmuur aan. Ik heb gezien het karakter van de steen en de kalkmortel indertijd even over de datering getwijfeld. Gaandeweg (ook in huisje 77) kwam identiek metselwerk aan het licht dat gezien de context niet anders dan 19de-eeuws kan zijn. Steeds was dan sprake van inpandig metselwerk – als scheidingswand of als binnen- of achterwerkers tegen een gevel.
5. In huisje 77 is gekeken naar de zelfde [4] scheidingswand met de fietsenstalling. Een door ontleisteren verkregen kijkgat in de hoek (met vroeger de wastafel) leerde dat de oude bogenmuur wel degelijk nog was omgezet. Na afkappen van het oudere metselwerk was in de 19de eeuw een staande tand gemaakt om de toen nieuwe muur op in te kassen. De geringe afmeting van het kijkgat maken het niet mogelijk om vast te stellen hoever het oudste metselwerk heeft doorgelopen. Dit onderwerp heeft dan ook onze warme belangstelling zodra er meer werkzaamheden komen.
6. Nog binnen de natte cel van huisje 77 is gekeken of de dagkant van de 15de-eeuwse boog, die volgens de berekeningen nog net binnen het vertrekje moest zitten, gevonden kon worden. We bevinden ons hier al op opkamerniveau, wat betekent dat de aanzet van de boog al op 140 cm boven de vloer gezocht moet worden. De boog loopt daarboven 'door' de dunne scheidingswand weg in de richting van de grotere opkamer. De boogaanzet kwam *niet* tevoorschijn van achter de in 1975 aangebrachte cementlaag. Lager dan de onderzochte zone zit een betegeling. Deze is intact gelaten. Bij mogelijk toekomstige ingrepen komt het achterliggende metselwerk in het zicht.
7. Het gedeelte van de muur dat binnen de opkamer ligt, blijkt te zijn voorzien van een klampmuur om het vertrek een rechthoekige (in plaats van trapezoïde) plattegrond te geven. De klamp eindigde tegen de zoldervloer en werd vanaf dat niveau naar onder onderzocht. Het bleek te gaan om metselwerk uit twee fasen. De bovenrand, tegen de vloerdelen, was in de jaren zeventig van de 20ste eeuw vernieuwd. Het betrof een zogeheten stroomlaag, met bakstenen op hun kant, dus verticaal verwerkt. De combinatie van handvormsteen en grijze cement wijst uit dat oudere stenen vier decennia geleden opnieuw zijn gemetseld. Het muurvlak hieronder betrof metselwerk uit handvormsteen dat met behulp van kalkhoudende mortel (basterdmortel) in halfsteens werk is opgetrokken. Ervaring elders in het Begijnhof leert dat dit uit de 19de eeuw stamt.¹⁸

De klamp gaat aan de rechterkant over in het oudere werk, zoals in 2009 al aan het licht kwam. De overgangszone tussen het genoemde halfsteenswerk en de vulling die eeuwen geleden al onder de 15de-eeuwse spitsboog werd aangebracht, is verzorgd door een vlijlaag met handvormstenen op hun plat. Na verwijdering van enkele vierkante meters van de Van-Zon-klamp kwamen de 'barokke' nissen in het zicht die boven de zoldervloer intussen al geruime tijd waar te nemen zijn. We hebben het dan over een vermoedelijk kort na het midden van de 17de eeuw tot

stand gekomen omlijsting van het altaar dat de begijnen in hun schuilkerk tegen de oostwand plaatsten. Dit wordt in de volgende paragraaf verder uitgewerkt.

8. Al in 2009 is de rechter dagkant opgezocht van de boog en de eventuele doorgang. Het zichtbaar geworden metselwerk is indertijd geïnterpreteerd. De afbeelding verduidelijkt wat er zoal te zien was, sporen stammend van de 15de tot de 20ste eeuw.
9. De achtergevel van huisje 77 sluit bijna 'koud' aan op de muur die de bogen bevat. Het gaat bij die achtermuur zeker om een element dat in de tijd van Van Zon (midden 19de eeuw) geheel nieuw is opgetrokken. Archeologisch onderzoek van het binnenplaatsje, aan de andere – zuidelijke – kant van deze muur wees in 2009 uit, dat men anderhalve eeuw geleden op oudere fundamenteën metselde.
10. Het is belangrijk om de archeologische vondsten (2008) van een naar het westen doorlopende middeleeuwse muur(fundering) te vermelden: Zowel de achtergevel als de voorgevel met in het verlengde de scheidingsmuur tussen huisje 75 en de fietsenstalling lijkt te staan op een middeleeuwse lijn.

Foto's

De nummers corresponderen met de tekst en met het daaraan voorafgaande kaartje.

[3] De boog in de fietsenstalling, 2009

[4] Op de bogenmuur sluit aan de zuidkant van fietsenstalling/washuisje 19de-eeuws werk aan, 2009

[5] De voormuur van het huisje (zijde fietsenstalling, links) en de oostelijke zijmuur (met de bogen), 2014. Het linker kijkvak brengt een bouwnaadje aan het licht. De zijmuur bleek, na vergroten van het rechter kijkvak, middeleeuws metselwerk te bevatten.

[6-8] De in elkaar grijpende bogen in de oostmuur, boven de zoldervloer, 2014

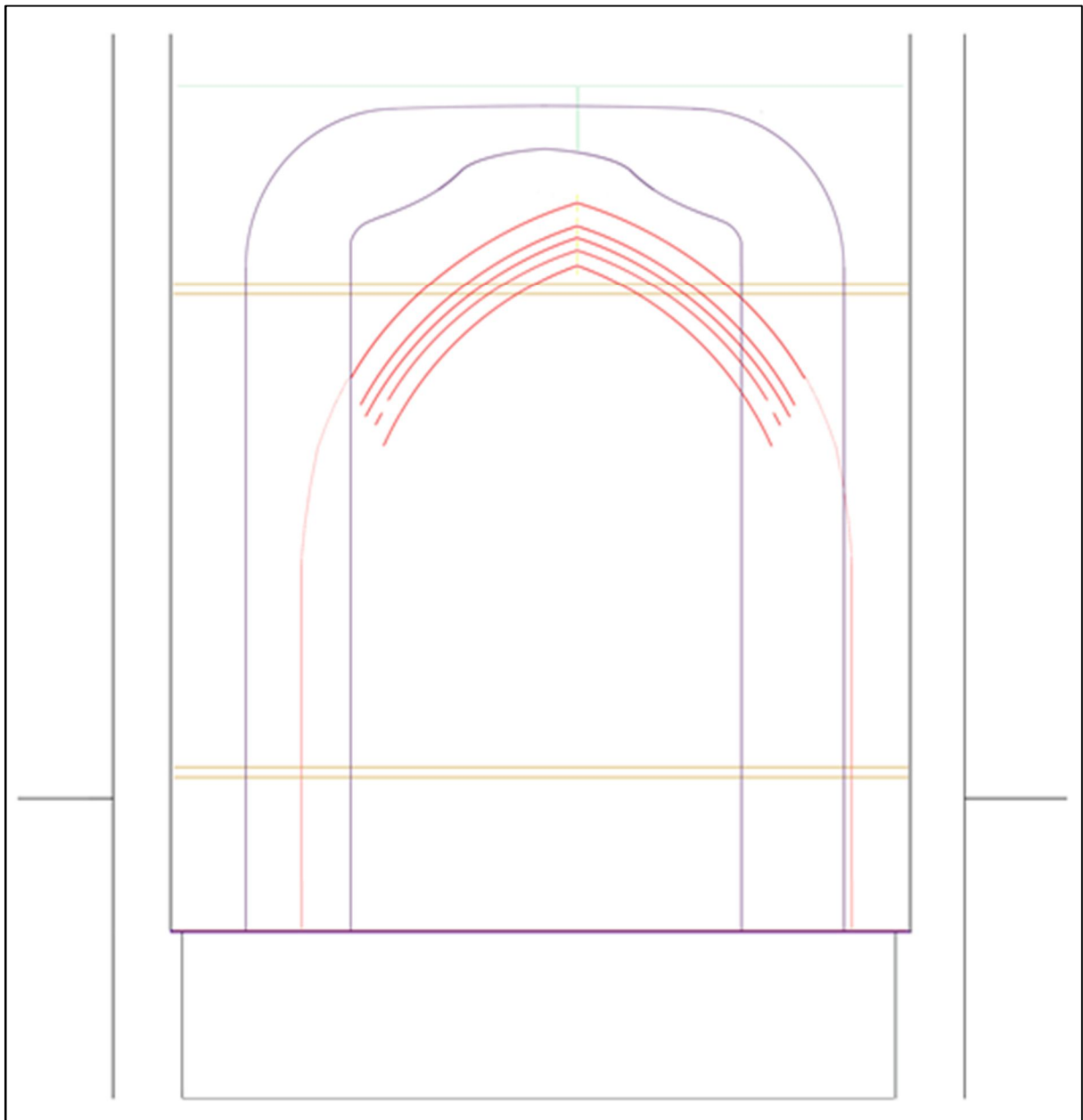
[7] Kijkvak in het hart van de barokke nis, vlak onder het plafond van de opkamer en onder de bogen die te zien zijn op de voorgaande foto, 2014

[9] Rechter dagkant van de spitsboog in de opkamer met analyse van bouwsporen, 2009. Een Romeins cijfer geeft de eeuw aan waarin een onderdeel gedateerd wordt.

[
[9] De rechter dagkant was in de kelder terug te vinden, linksachter, 2009

Schematische voorstelling van de oostelijke (zij)muur van huisje 77. [Veerman 2014]

De 15de-eeuwse boogopening bevindt zich rechts van de midden-as. Daarom kan de barokke nis (1650-1700?) niet dezelfde positie hebben; die moet immers gecentreerd staan in de ruimte.

Het middeleeuwse maaiveld (paarse lijn, nu nog de brede rand in de kelder) ligt wellicht wat te laag voor de nis. Plaatsen we de onderrand ter hoogte van het huidige niveau (lijnen opzij), dan worden de verhoudingen wat meer aanvaardbaar. De lichtbruine strepen geven de moderne vloerniveaus aan.

Nadere datering van de 19de-eeuwse klamp

Uit de tijd van de bouwlustige pastoor Van Zon is een mooie reeks bestekken bewaard gebleven, maar net niet dat betreffende de verbouwing van de huisjes 77 en 79 – de transformatie van schuilkerk naar woningen. Het huisje rechts in de rij, nr.81, kwam pas in 1860 aan de beurt. Dit is *wel* gedocumenteerd. Er is verondersteld dat nr.77 en 79 direct na de bouw van de Catharinakerk aan de beurt kwamen en daar is wel wat voor te zeggen. Leegstand was zinloos. Al in het tweede kwart van de eeuw begon de begijnenpopulatie te groeien.¹⁹

Het spoel- en washuisje, gelegen tussen huisjes 75 en 77, werd in 1842 ingericht. Dit tussenlid deelt een bouwmuur met huisje 77. Vastgesteld is dat die muur 19de-eeuws is en niet bijvoorbeeld een 16de- of 17de-eeuws relict. De kap van de droogzolder loopt L-vormig over het washuisje door. Het is dus moeilijk voor te stellen dat het huisje er toen niet was.

(Hoe het komt dat twee decennia later huisje 81 is aangepakt, vormt een ander probleem. Het zou kunnen dat er bij de verhuizing van de meesteres aanpassingen werden gedaan aan een geheel dat eveneens tegen 1840 al eens was gerenoveerd. De staat die überhaupt de huisjes van de oude carré rond 1850 hadden kennen we niet, omdat er later in de eeuw nog een vernieuwingsgolf door het hele hof ging.)

Kleuren

Door middel van een verkennend kleuronderzoek is bekeken of er substantiële kleurpakketten op binnendeuren, kozijnen, vensters en schouwttjes behouden zijn. Zo kwam in beeld welke kleuren in het verleden zijn toegepast. Er is gekeken, met een scalpel, vooral bij beschadigingen en niet strevend naar vrij leggen van grotere vlakken of het benoemen van exacte tinten (door middel van waaier en RAL-nummers).

Kleur houten wandje opkamer boven keldertrap

Wie de stenen trap afdaalt ziet voor zich een houten wandje, deel van de bedstede- en kastenwand die in de jaren zeventig de natte cel ging begrenzen. Het hout van het wandje vertoont, net boven de vloerdelen van de opkamer, een bont palet. Hier zijn de volgende afwerking- en kleurlagen onderscheiden.

- 0 hout
- 1 rood, dun. 'Voorstrijk' ?
- 2 gele oker
- 3 licht zeegroen
- 4 donkerder grijsgroen
- 5 antraciet
- 6 lichtgrijs (eronder geen grondlaag!)

Dit zal blijken het meest geschakeerde palet te zijn. Eén conclusie: een oude wand, met ten minste zes generaties aan afwerking – en dat op een weinig zichtbare plaats. Eén hypothese: juist op zo’n private plaats kon een bewoonster haar eigen kleuren kiezen.

Kleuropbouw binnendeuren en -kozijnen

- 0 hout
- 1 houting (circa 1840-50?)
- 2 bruin
- 3 oker
- 4 witte grond
- 5 lichtgrijs (1975)

Kleur schouwttjes in de twee voorkamers

- 0 hout
- 1 zwart
- 2 beige / licht oker
- 3 witte grond
- 4 zwart

De nu witte vleermuisvlerken die onder de dekplaat van de schouw liggen zijn ooit grijs geweest, met een tint die naar een buiten verwerkte en verweerde hardsteen neigt.

Hiermee samenhangende waarnemingen

Deuren en kozijnen zijn meestal gehandhaafd, bij verplaatsing meestal hergebruikt. Slechts bij enkele deurpartijen is zeker dat zij werden vernieuwd: de achterdeur van de gang en de wc-deur onmiddellijk rechts ervan. Dit verraadt zich daar tevens bij de scharnieren. (Zie werkschets: A Rechter voorkamer = oude deur, nieuw paneel. B idem, 1 cm verbreed.)

De bedstede van de rechtse voorkamer is geofferd om ruimte te bieden voor kasten in zowel kamer als achtergelegen keuken. Het Kozijn met de deuren is in zijn geheel wat naar links geschoven

Kamerplinten zijn medio jaren zeventig vervangen. Er is geen enkel plafond dat nog 19de-eeuws is. Het huidige model kan daar wel op geënt zijn; dergelijke tien à vijftien centimeter brede omgaande platte lijsten waren sinds het midden van de 19de eeuw courant.

5 Principes en waarden begane grond

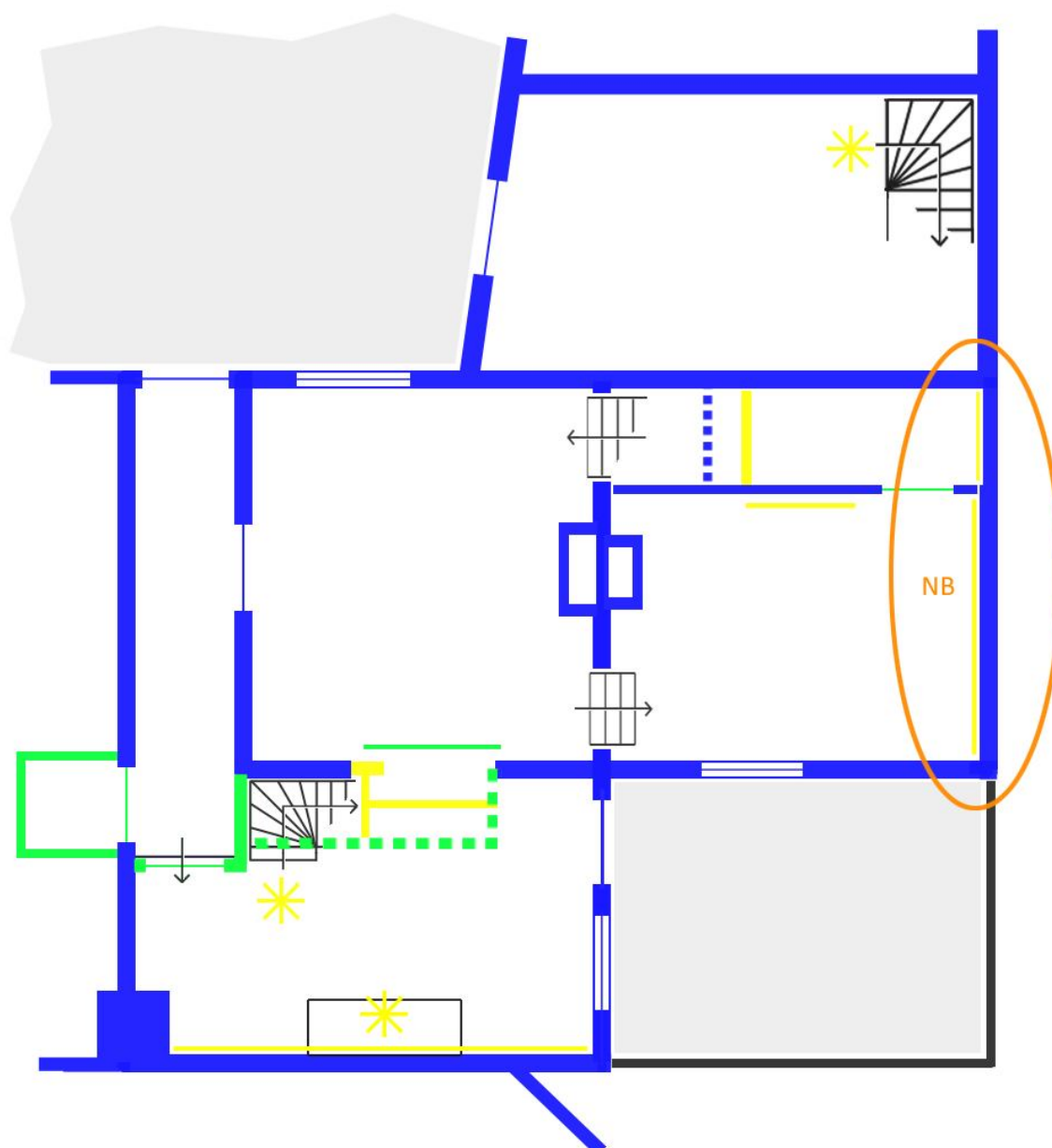
De indeling van de begane grond gaat terug op de 19de-eeuwse opzet, met twee geschakelde vertrekken links van een diepe gang. Het meest linkse vertrek is een opkamer met een even grote, halfondergrondse kelder. Doordat het huisje in een hoek en tevens een historische 'knoop' van het complex ligt, heeft de rechtse kamer één venster aan de hofzijde en de linkse kamer één venster aan de andere kant, uitziend op een plaatsje.

De opzet is echter L-vormig; aan de achterzijde opent de diepe gang op een derde vertrek – van oudsher met een keukentje en de opgang naar een bovengelegen verdieping. Deze keuken- en trapruimte bevindt zich in een aanbouw tegen de middeleeuwse vleugel, maar is evenzeer midden-19de-eeuws. Al deze vertrekken en de bouwmuren die hen omgeven hebben in principe een hoge monumentwaarde.

De muur tussen de rechtse voorkamer en de achtergelegen keuken is lang geleden doorbroken om een bedstede vanuit de voorkamer mogelijk te maken. In het meer recente verleden (circa 1975) is deze 'inbouw' benut om een nieuw stijgpunt te maken. De restruimte maakte men tot vaste kasten. De bedoelde 'inbouw', voorheen dus bedstede, heeft als element c.q. in omtrek een positieve monumentwaarde. Wat de waarden zijn qua materiaal en detaillering dient op basis van plannen en concretere vraagstelling in beeld te worden gebracht.

Het verlengstuk van de gangmuur, achter de historische bouwmassa, is evenals de wc die feitelijk binnen het volgende huisje (nr. 79) is aangelegd, positief gewaardeerd. Als structuur gaat dit vermoedelijk op de late 19de eeuw terug.

Vooraan de opkamer of het linker vertrek is een beukje afgescheiden. Van oudsher²⁰ bevonden zich hierin de kelderentree en bedstede plus kastruimte. In de jaren zeventig werd de ruimte benut als natte cel. De houten scheidingswand is aangepast. Het geheel, afgezien van de huidige invulling, maakt deel uit van de hoog-monumentale onderdelen van het huisje. Men zou kunnen denken dat de schoorsteen met schouw het midden van een aanvankelijk niet ingedeelde ruimte markeert, maar dat hoeft niet: de beide voorvertrekken delen samen één rookkanaal. In de grootste kamer staat die van origine wél in het midden, de kleinere kamer schikt zich daarnaar.

Legenda

- hoog
- positief
- indifferent
- constructie
- indeling
- gevel / afwerking
- * onderdeel

Ingezoomd: de oostzijde

De omcirkelde zone met *NB* slaat op een historisch en qua restanten ingewikkeld geheel. De muren aan deze (oost)zijde gaan terug op de periode rond 1440, dus zijn grofweg een eeuw ouder dan de vestiging van het Begijnhof op deze locatie. Er worden echter ook belangrijke sporen uit de daaropvolgende vroegmoderne periode aangetroffen, afkomstig van het gebruik als schuilkerk en mogelijk ook van de daaraan voorafgaande functies (zoals de infirmerie?). Uit de schuilkerktijd is de helft van een ten dele ingehakte, ten dele op bestaand werk 'gemodelleerde' altaarnis terug gevonden. Deze dateert vermoedelijk uit de tweede helft van de 17de eeuw, op zijn laatst het begin van de 18de eeuw.

In dit licht zijn meer recente aspecten, hoewel soms betekenisvol, van minder waarde. In de 19de eeuw werd tegen de niet langer gewenste nis een halfsteens klampmuur gemetseld. Deze stond er min of meer los voor; hier en daar was een uitstekende dus overbruggende baksteen gemetseld, op meer plekken deden mortel-met-puin-proppen dienst als spouw-ankers *avant la lettre*. Dit geheel werd ontdekt door het plaatselijk weggakken van opgespoten cementpleisterlagen die zonder twijfel van de 1975-renovatie stamden. Deze pleisterlaag had, waarschijnlijk onbedoeld, een flink aandeel in de hechting van de muur. Door het weggakken, hoe omzichtig ook, verloor de in slappe basterd gemetselde 19de-eeuwse klamp zijn hechtheid.

Toen in het zicht kwam dat de bovenste lagen van de klampmuur inclusief stroomlaag aan de bovenzijde uit 1975 stamden en geen constructief verband met de zolderbalklaag kende, is de dienstdoende bouwhistoricus langzaam gaan afstapelen. Zo kwam meer aan het licht van wat zich enkele jaren geleden op zolder al spaarzaam vertoonde: de oudere nis. De zwakke klamp zou tegen de nis kunnen vallen. Maar – toegegeven – daarnaast was academische nieuwsgierigheid in het spel die ingaf om ten minste de slappe gedeelten van de klamp te verwijderen.

Het vergt wat studie en denkbeeldig reconstructiewerk voor men kaf van koren scheiden kan. Het schuilkerkmuurwerk (met minieme sporen van afwerkingen) is even relevant en waardevol als het kloostertijd-muurwerk. Aangezien het midden van de 19de eeuw in dit segment van het Begijnhof de dominerende bouwfase is, werd materiaal uit deze fase bij deze muur ondergeschikt gemaakt aan waarneming en consolidatie van de oudere onderdelen. Het jaren-zeventigwerk werd geëvalueerd als indifferënt. Zo bevat deze muur een 'regenboogje' van blauw, groen en geel. Dit is uitgedrukt op een aparte tekening.

Bij de dwars aansluitende muren is bekeken wat hun samenstelling is en hoe zij aansluiten op de muur met de boog en de nis. Ten dele kon geleund worden op de in 2008/2009 door ondergetekende uitgevoerde deelontleding van begijnenhuisje 75 en de opname van huisje 77. Daarom waren op nog niet verkende plekken kijkgaten voldoende. De oostmuur is in de kern opgetrokken in de vijftiende eeuw en kent toevoegingen uit latere fasen. De haaks aansluitende muren zijn beide 19de-eeuws, met uitzondering van de hoeken zelf: hier konden de door pastoor Van Zon geïnstrueerde bouwlieden aanhaken op ouder metselwerk dat al een stukje de hoek om was. Dit past goed in het beeld dat we reeds hadden van de vleugel in Johanna's tijd (1440) en de opvolging door de begijnen (vanaf 1535).

Waardenstelling oostzijde opkamer

Deze meer gedetailleerde waardenstelling is uitgewerkt op een aparte plattegrond. Voor het overzicht wijzen we de waarden aan met behulp van de onderstaande lijst.

01. deel van klooster, 1430-1440. Het profiel is in 1990 aan de zijde van Catharinastraat 87 ten dele gereconstrueerd
02. deel van klooster, 1430-1440; stuk dwarsmuur met profielen en boogaanzet aangetroffen in 1990
03. vermoedelijk fundering (puinfundering) van een kloostermuur; opgegraven in 2008
04. dichtzetting boogopening, in de 16de eeuw (infirmierie Begijnhof) of 17de eeuw (schuilkerk)
05. diverse lagen kalkpleister, ten minste vijf. Van vroegmodern tot 19de eeuw, wit tot grijs. Op zolder rode, gebogen vegen langs contour
06. gereconstrueerde omtrek van barokke (altaar)nis, tweede helft 17de eeuw of iets later
07. aangetroffen omtrek van barokke nis, tweede helft 17de eeuw of iets later. Op zolder is (links) meer behouden dan beneden
08. achtergevel uit circa 1840. De lijn is vermoedelijk een andere dan die van de 15de-eeuwse muur, maar zal dan wel al in de 16de eeuw zijn bepaald
09. tussenmuur en verderop gevel uit circa 1840. Oudere aanhechting
10. klamp, vermoedelijk uit circa 1840. Verloopt van halfsteens naar brokkels
11. houten wand die stuikt op ouder werk; vermoedelijk vernieuwd in 1975, ondanks 'oude' bedstede
12. afwerking met poreuze spuitcementpleister en tegels uit 1975
13. afwerking met poreuze spuitcementpleister uit 1975

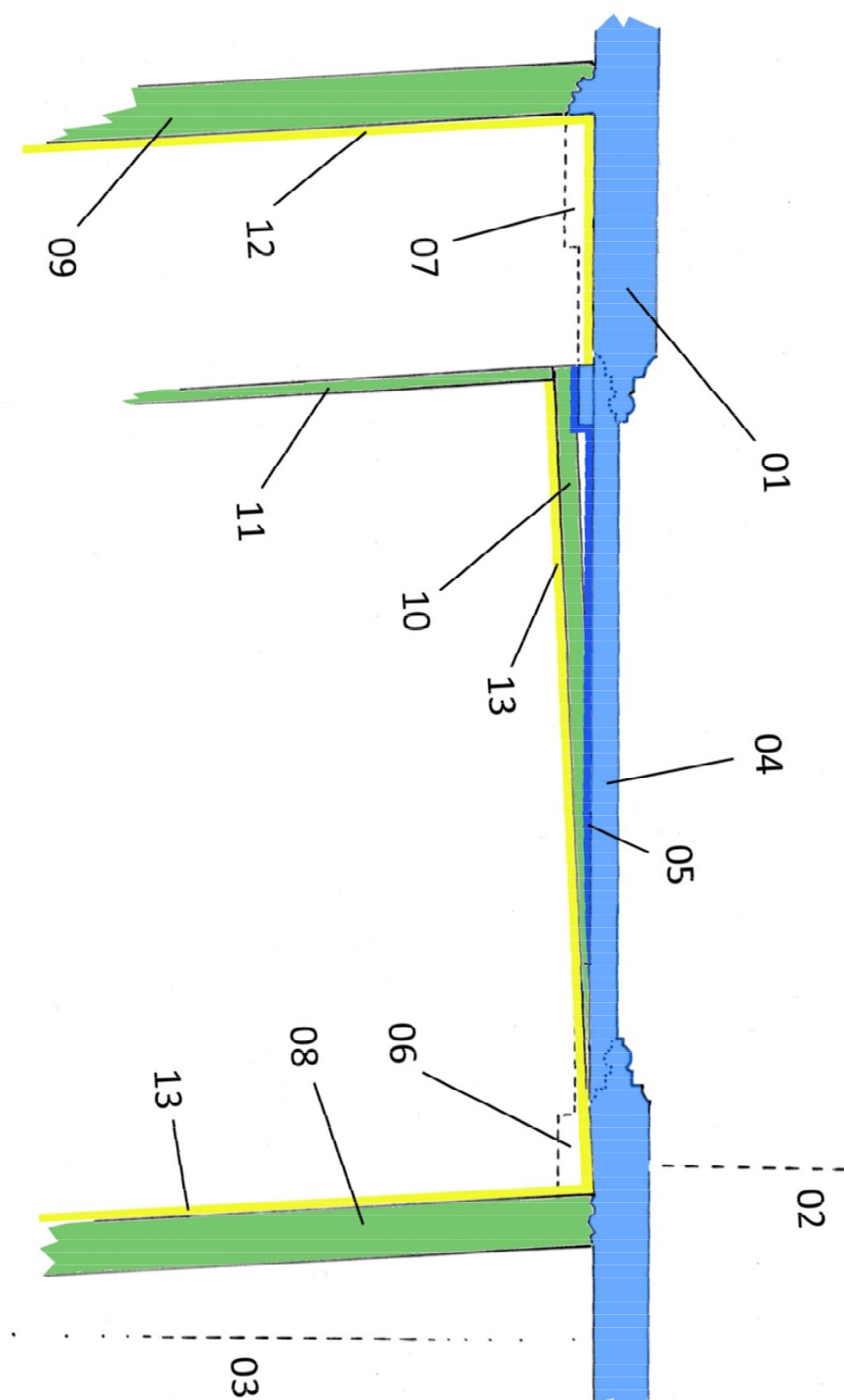
Monumentale waarden

	hoog
	positief
	indifferent

Deze tekening toont een uitsnede van die op pagina 34 (bij NB). De hier afgebeelde waardenstelling vertoont een aantal verschillen ten opzichte van die tekening.

De grote plattegrond geeft de principes weer: omtrekken en bouwmassa hebben hoge monumentwaarden.

Onderstaande plattegrond bevat nuancerings met betrekking tot materiaal en aankleding. Zo is uitgedrukt dat negentiende-eeuwse muren binnen dit stuk Begijnhof geen zeldzaamheid zijn.

6 Conclusies en adviezen

In het voorafgaande is al veel gezegd over de diverse (cultuurhistorische) waarden en onderzoekspotenties van verschillende aspecten van en rondom begijnenhuisje 77. Dat de bouwmassa en constructies hoge en positieve monumentwaarden vertegenwoordigen is intussen bijvoorbeeld helder. Dat de indeling van het huisje op de midden-19de-eeuwse situatie terug gaat en dat het interieur als een relict uit die hoofdbouwphase moet worden benaderd is eveneens duidelijk. De diverse waarden van onder meer deurpartijen en de kleuropakketten zijn hiervoor aan de orde geweest; daar is enige speling aan de orde. Een aantal elementen, zoals de trap vanuit het voormalige washuisje naar de Droogzolder, is van aanzienlijk minder belang. Misschien ten overvloede, maar hoe dan ook nuttig gezien de gecompliceerde situatie, zetten we ten slotte de problematiek met betrekking tot de oostmuur op een rij.

De oostmuur

De klampmuur is omstreeks 1840 voor de deels middeleeuwse en deels vroegmoderne muur gezet en werd aan de rechterkant ingewerkt in het reeds bestaande materiaal. De klamp heeft minder cultuurhistorische en bouwhistorische waarde dan het achterliggende muurwerk. Dit heeft in de eerste plaats te maken met de geringere zeldzaamheid van muurwerk uit het midden van de 19de eeuw.

De klamp is halfsteens uitgevoerd en niet dragend. In 1975 is het metselwerk aan de bovenzijde 'afgehaald' en met een stroomlaagje van verticaal verwerkte bakstenen tegen de oudere zoldervloer aan gemetseld. De afwijkende mortel van de vernieuwing weerspiegelt dat zeer duidelijk: er is sprake van ruimhartig verwerkte grijze cement, terwijl het 19de-eeuwse werk is opgetrokken met slappe (basterd- of) kalkmortel. Hoewel vanuit bouwhistorische optiek niet *actief* kan worden aangemoedigd dat de klamp verdwijnt opdat de achterliggende oudere muur zichtbaar wordt gemaakt, maken de monumentale waarden dit niet onmogelijk.

Het metselwerk is met twee soorten afwerkingen bedekt. Binnen de doucheruimte is sprake van een laag spuitcement die in 1975 werd aangebracht. Deze laag is op het oppervlakte geëgaliseerd en minstens twee maal voorzien van witte latex. Dit geheel vormt één pakket tot op de historische pleisterlaag. Verwijdering van de cement door middel van de kango is eenvoudig, maar houdt een groot risico in. De achterliggende baksteen is een in de late middeleeuwen gebakken baksteen en is relatief zacht. Het elektrische gereedschap vreet zich gemakkelijk in het

materiaal. Bij onoordeelkundig gebruik ('meters maken') ontstaat onacceptabele schade. Het 'toerental' zal omlaag moeten indien met de 1975-laag wil verwijderen en de oudere muur in het zicht wil brengen. De ingreep kan niet zonder bouwhistorische begeleiding gebeuren.

Er is nog een argument aan te voeren: op de baksteen zijn sporen van een oudere afwerking met kalkmortel waargenomen. Deze is waarschijnlijk niet te behouden in de zones waar het spuitbeton is aangebracht, tenminste wanneer laatst bedoelde laag wordt weggehaald. Naar het zich laat aanzien zijn de oude kalklagen in effen kleuren uitgevoerd, verlopend van wit naar een tamelijk donker grijs – zonder decoraties. Hoe dan ook, moet bij ingrepen gemonitord en gedocumenteerd worden. Nagedacht moet worden hoe het metselwerk door een vorm van schuren / polijsten glad, schoon en maximaal leesbaar gemaakt kan worden.

Het grootste deel van de 'kloosterboogmuur', het gedeelte binnen de opkamer, is dus midden 19de eeuw aan het gezicht onttrokken en bezit grotendeels de pakketten met kalkafwerkingen die tussen de 17de en vroege 19de eeuw zijn aangebracht. Met het blote oog is te zien dat het om ten minste vijf à zes lagen gaat. De kleurstelling verloopt van wit naar een tamelijk donker grijs. Het metselwerk bevat, zoals eerder gezegd, twee in elkaar gelegen nissen. De binnenste nis, gesloten met een spiegelboog, vertoont op de witkalk enkele rode, parallelle streken. Het lijkt erop dat deze de bovenrand van een altaaropbouw accentueerden. Vergelijkbare verfaccnten zijn nog niet waargenomen, maar het is niet uit te sluiten dat er vanachter de klampmuur meer restanten van decoratie zichtbaar worden. Hiervoor moeten de ogen wijd open staan, aangezien dit het enige betreft dat van de aankleding van de schuilkerk behouden is.

De nissen dienen hoe dan ook in stand te blijven. Het wordt niet aangemoedigd om de verdwenen rechterhelft ervan, die *op* het bestaande werk was gemodelleerd in tegenstelling tot de linkerhelft die er is *in* gehakt, te reconstrueren. Een belangrijke reden hiervoor is dat de spitsboog uit de 15de eeuw nog rudimentair aanwezig is.

Links is een stuk van de buitenste dagkant uitgevallen. Dit moet worden aangeheeld, ook vanwege de constructieve aspecten. De historische kalkafwerking is kwetsbaar en valt bij aanraking af. Er dient daarom een fixatie te komen. Over het voorgenomen gat: De muur die opkamer (de daarvan afgescheiden natte cel) en fietsenstalling scheidt, is voor 99% 19de-eeuws. Alleen bij de haakse aansluiting met de 'kloostermuur' is een rand van ouder werk behouden, 16de- of 15de-eeuws. Hier is in Van Zons tijd (circa 1840) een staande tand gemaakt om het nieuwe werk in te kassen.

Ten slotte

Het in deze rapportage samengebrachte kan overkomen als een 'omgevallen kaartenbak' door de veelheid en ongelijkvormigheid van informatie. Dat weerspiegelt het onderzoeksproces. De ene vondst lokt een volgende hypothese uit, die weer leidt tot een analyse en waarnemingen. Het betreft een historische en wetenschappelijk zeer rijk bouwdeel. Desondanks hoeft het niet volledig in zijn huidige gedaante te worden 'bevroren'. Bouwhistorische begeleiding van vervolgstappen is wel noodzakelijk.²¹

Noten

¹ De aanzetten van het gewelf, dat aan die zijde vanaf de boog vertrok, zijn nog altijd waar te nemen.

² Een ander bouwhistorisch onderzoek, dat min of meer parallel verloopt aan het hier onderhavige, brengt de bouw- en gebruiksgeschiedenis van de St.-Wendelinus- en Catharinakapel c.q. Waalse Kerk in beeld. Daarover kunnen we hier niet uitweiden.

³ Herwijding? Kruis type nr.3? Wordt vervolgd.

⁴ Bronnen in het Begijnhofarchief. Verder uit te diepen, dit thema.

⁵ De gaten die op dwarsbalkjes duiden waren hoogstwaarschijnlijk deel van de ondersteuning; de nis onder de vloer moest vrij blijven en daar kon dan ook geen haardgewelfje worden gemetseld.

⁶ Eén van de weinige betrouwbare vroegmoderne kaarten, vervaardigd door landmeter Verhoff in 1679 (Stadsarchief), geeft de vleugel niet eens weer. Dit zal eerder te maken hebben met het feit dat de meter/tekenaar niet op het hof mocht komen, dan dat het bestaan van de schuilkapel moest worden verdoezeld.

⁷ Nu ik er zo over nadenk: een kistorgeltje was voor een begijnengemeenschap van enkele tientallen leden mooi zat geweest. In het laatste kwart van de 17de eeuw waren er gemiddeld 50 à 55 begijnen. Overstemden die een dergelijk orgeltje? Wel als ze luid zongen. Arnoldus Jacobus van der Locht, was opvolger van Van Milst en pastoor tussen 1706 en 1754 (!). Zie Frans Roelvinks documentatie.

⁸ Dendrochronologisch vastgesteld door de auteur. Rapportage te bevragen: john@veermanbouwhistorie.nl.

⁹ Het ligt op de lippen beschoren om hier te zeggen dat pas tijdens Von Zons bouwcampagne, omstreeks 1840-1850, de achterbouwen ontstonden. Hierop kan worden tegengeworpen dat de kadastrale minuut van 1824 geen buitenruimte toont. Maar wie kon / mocht die dan hebben waargenomen? Andermaal is de beperkte toegang van het hof een factor.

Hieraa in het boek een paragraaf wijden, want het speelt ons bij bronnenmateriaal uit alle tijdperken parten, tot en met het ontbreken van foto's tot het begin van de 20ste eeuw.

¹⁰ Door gericht ontleisteren.

¹¹ De kelder van 79 is tot op heden (zomer 2015) niet onderzocht.

¹² Vervolg vraag: is aan de hand van de dekbalken en de bovenjukken te bewijzen dat het dak alleen is opgetild?

¹³ Brainstorm voor de onderzoeker: Het ligt buiten het bestek van de voorliggende rapportage, maar er zijn aanwijzingen dat er achter huisje 81 (meesteres?) een trapopgang begon die naar een verdieping boven de (westzijde van de) kapel voerde, met een bordesje achterin het huidige huisje 79. Hebben we het dan over een volledige zolder, waarvan we aan de oostzijde het stookplaatsje vinden? Of was er een vide met een soort balkon aan alleen de westkant. Of was dat een orgelbalkon? Gezien het ontbreken van een afwerking onder de wat rommelige kap van de Droogzolder kan ik me niet voorstellen dat dat ooit een ziende kap is geweest. Een doorlopende zoldering boven de kapel ligt het meest voor de hand. Exit galerij-idee. De begijnen hóefden zich toch ook niet te verstoppen of toch? Was er dan een doksaaltje? Anderzijds: ook in de 18de eeuw telde de gemeenschap 40 tot 50 vrouwen. Frans Roelvink, persoonlijke mededelingen en geboekstaafd in het nieuwe boek over het Begijnhofarchief (mei 2015).

¹⁴ Waarvan de vigerende redengevende omschrijving niet (meer) geheel de lading dekt: 'Begijnhof. Gesticht plm 1270 en in 1535 van het kasteelplein naar deze plaats overgebracht. Toegankelijk door een moderne poort (een voorafgaande klassicistische uit 1830 is in 1954 gesloopt) en bestaande uit een hof (met pompen) omzoomd door lage huisjes (merendeels 17e eeuws, gewijzigd in de 18e eeuw) en een tweede binnenplaatsje met huisjes uit 1860. Aan de zijde tegenover de poort de kapel, 1836-'37, door A. van der Aa, in Waterstaatsstijl. Eenklaviers orgel, in 1838 gemaakt door A. Derksen van Angeren. Daarnaast de pastorie (1850).' Monumentenregister Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, via internet geraadpleegd op 7 juli 2015.

¹⁵ Bouwvergaderingen: in een later onderzoeksstadium nader uit te werken.

¹⁶ Op het achterzoldertje is te zien, dat de steunbeer aan de linkerkant – bovendaks nog aanwezig – inpandig door een stalen H-profiel wordt gestut. De rechtse steunbeer, die ook in de keuken nog te zien is, staat binnen het zoldertje, met een knik, overeind.

¹⁷ Deze zijn indertijd gerapporteerd en gepubliceerd in de vorm van een artikel in het Jaarboek De Oranjeboom (LXII: 2009, 149-170).

¹⁸ Archivalisch steunbewijs helpt te bepalen dat we het dan hebben over het midden van de eeuw, de tijd van de actieve bouwpastoor Van Zon.

¹⁹ Sprangers 2003, 6-8.

²⁰ Waarbij nog niet is uitgemaakt: ca. 1840 of ca. 1890?

²¹ Verwijdering van in 1975 toegevoegde elementen en materialen biedt de bouwhistoricus zonder twijfel meer overzicht en informatie. Zo zal wanneer de achter(linker)wand van de fietsenstalling samen met de muur van de eerste boog te overzien is, meer gezegd kunnen worden over de samenhang en de bouwgeschiedenis. Eén van de zaken die interesse wekken is de knik in de muur die vooralsnog op tekening scherper te zien is dan in situ.

